

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

SARA STARIČ

**Samopodoba mladostnikov v sodobnem slovenskem
mladinskem romanu**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

SARA STARIČ

**Samopodoba mladostnikov v sodobnem slovenskem
mladinskem romanu**

Diplomsko delo

Mentorica: doc. dr. Mateja Pezdirc Bartol

Univerzitetni študijski program prve
stopnje: Slovenistika

Ljubljana, 2012

Izvleček

Samopodoba mladostnikov v sodobnem slovenskem mladinskem romanu

Diplomsko delo skuša predstaviti mladostnikovo samopodobo v sodobnem slovenskem mladinskem romanu. Na samopodobo vplivajo različni dejavniki, predvsem družina, vrstniki in mediji. Analizirala sem štiri realistične romane: *Punčko v ogledalu* (2003) Marinke Fritz - Kunc, *Škampe v glavi* (2010) Cvetke Bevc, *Ime mi je Damjan* (2001) Suzane Tratnik in *5 do 12* (1998) Lenarta Zajca. V *Punčki v ogledalu* dekleti zbolita za motnjami hranjena in imata negativno samopodobo zaradi nesprejemanja vrstnikov in družine ter vitkih podob deklet v medijih. *Škampi v glavi* prikazujejo petnajstletnico, ki se zaradi zamolčanih družinskih skrivnosti samopoškoduje. Damjan pa se v romanu *Ime mi je Damjan* trudi oblikovati spolno identiteto. Ker je bil rojen kot ženska, čuti pa kot moški, doživlja zavračanje v družini in družbi. V romanu *5 do 12* uporniški skinhead doživi identitetno zmedo, ki jo reši s pomočjo ljubezni in pripadnosti ljubljeni.

Ključne besede: sodobni slovenski mladinski roman, samopodoba, samopoškodovanje, spolna identiteta, kriza identitete

Abstract

Self-image of adolescents in contemporary Slovene juvenile novels

This diploma thesis focuses on adolescents' self-image in contemporary Slovene juvenile novels. Various factors, among them family, peers and media, can affect a person's self-image. I have analysed four Slovene novels: *Punčka v ogledalu* (2003) by Marinka Fritz-Kunc, *Škampi v glavi* (2010) by Cvetka Bevc, *Ime mi je Damjan* (2001) by Suzana Tratnik and *5 do 12* (1998) by Lenart Zajc. In the novel *Punčka v ogledalu* the two female protagonists suffer from a feeding disorder and have a negative self-image fuelled by rejection by their families and peers and images of slim girls in the media. The novel *Škampi v glavi* portrays a girl who hurts herself because of family secrets. The protagonist in the novel *Ime mi je Damjan* tries to form his sexual identity. He encounters rejection by his family and society because he was born a female but feels like a man. In the novel *5 do 12* a rebellious skinhead suffers from an identity crisis that he solves with love.

Key words: contemporary Slovene juvenile novel, self-image, self-mutilation, sexual identity, identity crisis

Kazalo

Izvleček	2
Abstract	2
1 Uvod	4
2 Teoretični uvod	5
2.1 Slovenski mladinski roman	5
2.2 Samopodoba	6
2.3 Oblikovanje samopodobe v mladostništvu	7
2.4 Kaj vpliva na razmišljanje o samem sebi?	7
3 Analiza romanov	9
3.1 Marinka Fritz - Kunc: <i>Punčka v ogledalu</i>	9
3.2 Cvetka Bevc: <i>Škampi v glavi</i>	12
3.3 Suzana Tratnik: <i>Ime mi je Damjan</i>	15
3.4 Lenart Zajc: <i>5 do 12</i>	18
4 Sklep	21
5 Povzetek	22
6 Viri	23
7 Literatura	23

1 Uvod

V zadnjih letih se vse več psihologov ukvarja s posameznikovo osebnostjo in samopodoba je eden od pomembnih faktorjev v njeni integraciji. Obdobje, ki je ključno za oblikovanje samopodobe, je prav gotovo mladostništvo, v katerem se mladostnik sooča s konflikti iz otroštva, hkrati pa vstopa v svet odraslih, kjer ga čakajo nove naloge. Ta prehod in novosti, ki ga čakajo, so zanj lahko zelo stresne.

Namen diplomskega dela je natančneje predstaviti samopodobo mladostnikov v sodobnem slovenskem mladinskem romanu. V teoretičnem uvodu bom najprej povzela teorijo mladinskega romana po Dragici Haramija, tudi žanrsko delitev, v katero bom potem uvrstila analizirane romane. V drugem delu teoretičnega uvoda bom skušala na kratko povzeti teorijo samopodobe; kaj sploh je samopodoba, iz česa je sestavljena, kaj vpliva nanjo itd.

V drugem delu diplome bom s pomočjo teoretičnih spoznanj analizirala štiri sodobne slovenske mladinske romane in s tem štiri različne vidike samopodobe. Ukvarjala se bom z naslednjimi romani: *Punčka v ogledalu* (2003) Marinke Fritz - Kunc, *Škampi v glavi* (2010) Cvetke Bevc, *Ime mi je Damjan* (2001) Suzane Tratnik in *5 do 12* (1998) Lenarta Zajca. S pomočjo ravnanj, razmišljanj in pogovorov protagonistov bom skušala ugotoviti, kakšna je njihova samopodoba in kaj je vplivalo nanjo, kar bom čim bolj nazorno ponazorila tudi z vključevanjem citatov. Diplomsko delo je zastavljeno kot prikaz različnih vidikov, ki se tičejo mladostnikove samopodobe, in ne toliko primerjava med romani.

2 Teoretični uvod

2.1 Slovenski mladinski roman

Mladinski roman je s stališča mladinske književnosti posebna književna vrsta v območju prehodne literature, to je obdobje od 12. ali 13. leta otrokove starosti pa do konca branja mladinske književnosti (do približno 18. leta oz. zgodnje odraslosti). V mladinskem romanu niso več prikazani samo lahkotno otroštvo, igra, prijateljstvo in srečen konec, ampak so za najstniško književnost (kot književnost v prehodnem obdobju imenuje Milan Crnković) značilne drugačne teme, književne osebe in tudi pristop k tematiki. Teme, ki se jih lotevajo pisci najstniške književnosti, so: puberteta, tesnoba odraščanja, težave v sprejemanju družbe itd. (Haramija 2003: 173.)

Za mladinski roman ja značilno, da je glavni literarni lik (mladostnik v težavnem pubertetnem obdobju) dokaj natančno opisan, da sta književni prostor in čas precej natančno določljiva in da je pripovedovalec najpogosteje prvoosebni. Pripovedovalec pripoveduje o svojem življenju in tako vsebinsko ostaja v sferi zasebnega, kar je tudi težnja romana. Prav tako je značilnost mladinskega romana tudi žanrski sinkretizem.¹ Za slovenski realistični mladinski roman so značilni naslednji žanri: avanturistični, ljubezenski in socialno-psihološki mladinski roman ter roman »v kavbojkah« ali jeans roman. (Haramija 2005: 33.)

Socialno-psihološki mladinski romani odpirajo problemsko tematiko oz. tabuizirane teme. Teme, ki so se prve detabuizirale (v 60. letih 20. stoletja), so spolnost, zmotljivost in grde navade odraslih ter nasilje. Nato so se v devetdesetih letih dvajsetega stoletja detabuizirale teme, kot so: aids, anoreksija, bulimija, psihične bolezni, rak, homoseksualnost, lezbičnost, spolna zloraba, incest, posilstvo, samomor, smrt, brezposelnost, brezdomstvo, narkomanija, rasizem, neonacizem, ekološke katastrofe (jedrski holokavst) itd. (Haramija 2003: 176–177.) Trije romani, obravnavani v diplomskem delu, spadajo v ta žanr, to so: *Punčka v ogledalu*, *Škampi v glavi* in *Ime mi je Damjan*.

V romanih »v kavbojkah« ali jeans romanih nastopa jeans generacija, to so uporniški mladostniki (pogosto uporniki brez razloga) s specifičnim pogledom na svet in z zanimanjem za (rock) glasbo. Romani prikazujejo fante, ki se v sodobnem svetu ne znajdejo, imajo težave v šoli in doma, želijo se zabavati, eksperimentirajo z drogami in alkoholom, doživljajo prve

¹ Sinkretizem za nemladinski roman utemeljuje Alojzija Zupan Sosič.

spolne izkušnje ter so v življenju zelo neodgovorni. (Prav tam: 178–179.) Primer tega žanra je Zajčev roman *5 do 12*.

2.2 Samopodoba

Samopodoba je »množica odnosov, ki jih posameznik vzpostavlja do samega sebe. V ta razmerja vstopa postopoma, in sicer s pomočjo predstav, občutkov, vrednotenj in ocen samega sebe, svojih tipičnih socialnih naravnosti ter ravnanj itd., ki jih – najprej preko prvotnega objekta, nato preko širšega družbenega okolja – razvija že od rojstva dalje« (Kobal 2000: 17). V psihologiji se za ta psihični konstrukt pojavljajo različna poimenovanja, eni ga imenujejo samopodoba, drugi sebstvo, tretji identiteta, četrti socialni jaz itd.

Darja Kobal opredeli samopodobo kot organizirano celoto lastnosti, potez, občutij, podob, stališč, sposobnosti in drugih psihičnih vsebin, ki jih posameznik pripisuje samemu sebi in s katerimi uravnava svoje ravnanje. Psihične vsebine so povezane s posameznikovim in družbenim vrednostnim sistemom, velik vpliv nanje pa imajo tudi obrambni mehanizmi, ki prepuščajo iz nezavednega v zavestno le za posameznikov jaz sprejemljive vsebine. (Prav tam: 25.)

Splošna samopodoba je sestavljena iz večjega števila področij, ki se najbolj strukturirajo predvsem v mladostništvu, to je v obdobju od približno desetega do štiriindvajsetega leta. Različni psihologi so oblikovali različne strukturne modele samopodobe. Offer idr. predpostavljajo, da mladostnikovo samopodobo sestavlja pet vsebinskih področij oz. sebstev: psihološko, socialno, seksualno, družinsko in prilagoditveno sebstvo. Pod psihološko sebstvo spadajo: obvladovanje impulzov (mladostnik je sposoben prenesti kritike, obvladuje stresne situacije itd.), razpoloženje (različni občutki, npr. sproščenosti, zadovoljstva s samim seboj, sreče) in telesna samopodoba (mladostnik je zadovoljen s telesno samopodobo, počuti se telesno zdravega itd.). Socialno sebstvo je sestavljeno iz socialnih odnosov (mladostnik je pripravljen na učenje od drugih, čuti zadovoljstvo v družbi z drugimi itd.), moralnih vrednot ter poklicnih in študijskih ciljev. Seksualno sebstvo vključuje vedenje in odnos do spolnosti, družinsko sebstvo pa mladostnikove odnose v družini. Prilagoditveno sebstvo obsega obvladovanje zunanjega sveta (mladostnik se je sposoben sam odločiti in svoje odločitve tudi udejanjiti), psihopatologijo (nauk o duševnih boleznih) in prilagajanje (mladostnikova usmerjenost v prihodnost, učna uspešnost, tekmovalnost itd.). (Prav tam: 96.)

2.3 Oblikovanje samopodobe v mladostništvu

»Mladostništvo je obdobje privzemanja lastne spolne vloge in ponotranjanja lastne identitete, v kateri se posameznik dojema kot avtonomna in samostojna oseba, čeprav je v svojem delovanju še vedno razmeroma odvisna od svojega okolja« (Kobal 2000: 59). Mladostnik v obdobju, ko prehaja iz otroštva, v katerem je bil odvisen od staršev in drugih odraslih, v odraslost, kjer bo neodvisen, zato pa bo imel tudi večjo stopnjo odgovornosti, na različne načine preizkuša samega sebe in svet, ki ga obkroža, hkrati pa doživlja tudi nekatere kritične dogodke, ki jih prinese življenje, npr. pripravljati se začne na kariero, zapusti dom in si ustvari svojega, se zaljubi ter si izbere partnerja. Mladostniki lahko pridobijo različne izkušnje, ki jih potem spremljajo v nadaljnjem življenju, npr. zgodnja nosečnost, kršitve pravil in zakonov, motnje hranjena, zloraba drog, učna neuspešnost. (Prav tam: 60.)

V mladostništvu se mladostnik sooča z vrsto razvojnih nalog, npr. najti mora lastno identiteto oziroma samopodobo, vzpostaviti mora odnos do lastnega telesa in oblikovati spolno vlogo, prav tako je pomembna vzpostavitev odnosov z vrstniki, starši in drugimi avtoritetami ter odnosa do prihodnosti – zlasti do študija, poklica, dela in družine, prilagajanja družbenemu okolju, ki vključuje socialno odgovorno vedenje, ustrezen vrednostni sistem in lastna moralna načela itd. (Prav tam: 64.) V življenju se človek sooča z različnimi krizami. Med najpomembnejšimi krizami je t. i. kriza identitete, ki je razvojni proces, oblikovan v obdobju mladostništva. V njem se posameznik na zrelejši način spopada z nerazrešenimi konflikti iz otroštva. Če odstrani konflikte, vstopi v obdobje odraslosti kot integrirana osebnost z zrelo in pozitivno samopodobo. V primeru, da konflikti ostanejo nerazrešeni, pa posameznik razvije izkrivljeno in namišljeno samopodobo, kar vodi v t. i. identitetno zmedo. (Prav tam: 66.)

2.4 Kaj vpliva na razmišljanje o samem sebi?

»Na razmišljanja, občutke, doživljanja in vedenje v zvezi s telesnim videzom vpliva več dejavnikov v kulturnem in socialnem okolju. Posebej velja izpostaviti vpliv medijev, družine in vrstnikov.« (Kuhar 2004: 127.) V medijih se nenehno pojavljajo idealna telesa in prispevki o strategijah spreminjanja telesnih oblik (dietah, vadbi in lepotnih operacijah), zato imajo mediji (zlasti revije) zelo pomembno vlogo pri odnosu do telesa, še posebej med odraščajočimi dekletimi. (Prav tam: 127.)

Poleg medijev imajo ključno vlogo pri razmišljanju o samem sebi tudi družinski člani. V družini posameznik razvije prve vrednostne ocene sebe kot samostojnega človeka in prve

predstave o vrednotah sploh. (Sternad 2001: 28.) Ožje okolje je torej pomemben dejavnik zaradi stališč in zgledov. Medosebni odnosi lahko negativno vplivajo na odnos do samega sebe, pozitivne socialne interakcije in odnosi pa lahko zmanjšajo nezadovoljstvo s samim seboj. Občutek, da jih bližnji sprejemajo, prispeva k višjemu samospoštovanju. (Kuhar 2004: 135.)

Na oblikovanje samopodobe vplivajo v času šolanja še vrstniki, ki z leti pridobivajo pomembnejšo vlogo v življenju otroka in mladostnika. Medsebojni odnosi, ki se odvijajo, so odvisni od šolskih uspehov, ravni socialnega spoznanja, prijateljskega in sodelovalnega obnašanja, zunanjega videza itd. Razred kot socialni prostor ima velik vpliv na posameznika in na njegov razvoj, zato mora učitelj spodbujati, razvijati in uresničevati ustrezno socialno klimo, v kateri se posameznik dobro počuti. V okolju, kjer se čuti sprejet in varen, se lahko individualno razvija in ohranja duševno zdravje. (Pevc 2007: 43–44.)

3 Analiza romanov

3.1 Marinka Fritz - Kunc: *Punčka v ogledalu*

Roman pripoveduje o treh prijateljicah (Šani, Bebi in Maji), ki si prizadevajo za čim lepši izgled. Beba je frizerka, ki sanja o manekenski karieri, zato se poslužuje različnih sredstev in načinov, s katerimi bi prišla do čim bolj vitke postave. To jo pripelje do klavnega konca. Šana in Maja sta izredni študentki prava, vendar jima študij ne ustreza, saj sta si želeli na drugo fakulteto. Poleg tega Šana ni zadovoljna niti s svojim videzom, saj se je zredila. Na nekaj odvečnih kilogramov jo opominjata babica in Beba, zadnja ji pove, da sama izbruha hrano, ki jo poje, in kmalu tudi Šana začne s prenašanjem in bruhanjem, kar vodi v bulimijo. Šele prijateljčina smrt jo toliko stregne, da odide na zdravljenje.

V socialno-psihološkem romanu so glavni problem dveh deklet motnje hranjenja (bulimija in anoreksija). Anoreksija je bolezen, za katero je značilno zavestno znižanje telesne teže, poleg tega pa ima bolnik tudi moteno oziroma nestvarno predstavo o svojem telesu. Anoreksična oseba ima pretiran občutek debelosti ali hud strah pred njo, čeprav je dejanska telesna teža navadno prenizka. Bolezen je najpogostejša pri adolescenčnih dekletih in mladih ženskah. Bolnice shujšajo zaradi odklanjanja hrane, bruhanja, uživanja odvajal ali diuretikov, intenzivnih telesnih vaj itd. (Sternad 2001: 60.) Glavna značilnost bulimije je pretirano hranjenje, ki ima obliko nekakšnih napadov, čemur sledi zavestno izzvano bruhanje. Napadi prekomernega hranjenja so lahko zelo pogosti, tudi večkrat dnevno. Bulimija se običajno začne v adolescenci ali v zgodnjem odraslem obdobju. Za obolele osebe je značilno, da so negotove vase, nesposobne izraziti čustva navzven, pretirano jih skrbi, kakšen vtis bodo naredile na druge in da ima njihova zunanja podoba pomanjkljivosti. (Prav tam: 62.)

Prva podleže prehranskim motnjam Beba, ki noče samo navijati las drugim, ampak želi postati manekenka. Modna industrija pa sprejme samo zelo suha dekleta. »Tanjši kot si, večjo možnost imaš, da se približaš lepoti umetno sestavljenih manekenk.« (Fritz - Kunc 2003: 17.) Vzrok za težnjo po vitkem telesu se skriva v želji, da bi ugajala svoji mami. Beba pravi: »Tu in tam prihajajo v frizerski salon manekenke, in ko vidim občudovanje v maminih očeh, se počutim manjvredno. Že pri trinajstih letih sem pričela stradati, da bi najprej ugajala njej.« (Prav tam: 9.) Za mladostnika je zelo pomembno odobravanje s strani drugih, predvsem tistih, ki mu v življenju veliko pomenijo, in mama je zagotovo ena izmed njih. Na Bebino negativno telesno samopodobo je vplivalo tudi neodobravanje vrstnikov, začeni v vrtcu, bila je namreč debeluška, ki so jo otroci odrivali. Šani pove, da je »debel otrok zaničevan otrok in kasneje

težko preboli komplekse, ki so mu jih v najnežnejših letih vsadili kruti ljudje« (Prav tam: 77). Zaradi nesprejemanja vrstnikov si je Beba ustvarila negativno predstavo o sebi. Ljudje z negativnim samovrednotenjem niso samozavestni, ne zaupajo vase oz. v svoje sposobnosti ter so zato še toliko bolj občutljivi in ranljivi. Beba razkrije svoje strahove: »Bojim se porazov, in da mi v življenju nič ne bo uspelo.« (Prav tam: 10.) Ker je Beba pretirano obremenjena s svojim telesnim videzom, ne sprejema niti drugih, ki imajo na sebi nekoliko »več mesa«. Z namigi o debelosti izzove tudi v Šani željo po izgubi kilogramov.

Šana trenutno v življenju ni najbolj zadovoljna. Zaradi premajhnega števila točk ni prišla na medicino in je obtičala na pravni fakulteti. Starši in babica so ji omogočili izredni študij in sedaj pričakujejo, da ga bo tudi uspešno končala. Tako so jo domači postavili pod velik pritisk in Šana jim ne upa povedati, da je izredni študij polomija. Predvsem babica je tista, ki opazi odvečne kilograme na njej. Šana jo označi kot samovšečno gospo, ki nadzira vse dogajanje v hiši, v kateri živi tudi ona s svojimi starši. Šana čuti, da nje in mame babica ni nikoli sprejela, vse življenje je morala poslušati: »Stanujemo pri babici! Babica bo pazila nate! Babica nam bo skuhala kosilo! Vprašaj babico! Bodi hvaležna babici! ...« (Prav tam: 73.) Zaradi babičine glavne besede v hiši in družinskem življenju je Šana postala manjvredna v sebi, pravi: »Moje letošnje nezadovoljstvo je dobilo partnerja. Prezir, ki ga čutim do sebe.« (Prav tam: 18.) Nesprejetost in manjvrednostni kompleks, ki sta bila zasejana že v otroštvu, sta bila glavni vzrok težav, ki so se začele pojavljati v zvezi s prehranjevanjem. Neuspeli poizkus vpisa na medicino je težave samo sprožil. Slabi odnosi v družini so torej vplivali na Šanino samozavest. Mama jo je sicer vedno podpirala in ji ni nikoli govorila o njeni postavi, sta pa to zato toliko večkrat storila babica in oče, ki se je vedno postavil na babičino stran. Zaradi občutka manjvrednosti se je Šana začela zapirati vase, njena predstava o sebi je postala motena, osebnost se je razcepila na Bajso (debelo, grdo podobo) in punčko v ogledalu (suho, lepo podobo). Ob pogledu v ogledalo je največkrat videla debelejšo postavo, kot jo je v resnici imela, le redko so prišli trenutki, ko je videla svojo vitko postavo, in takrat je bila zadovoljna.

Bebina lahkomišelna pripomba o Šanini debelosti in razkritje načina, s katerim se kljub hrani ne zredi, sta spremenila Šanino življenje. Prenajedanje in bruhanje sta postali stalnica. Zbolela je za bulimijo in anoreksijo. Oboleli za tema dvema boleznima pogosto odklanjajo socialne stike, predvsem stike z nasprotnim spolom oz. potencialnim partnerjem. Tako se je tudi Šana izogibala zmenkom in pogovorom s fanti. Na Majeve klice ni odgovarjala, ker se ni počutila dovolj dobra zanj. Označila se je za »zakompleksano bajso« (Prav tam: 31). Prav tako je

pogosta socialna primerjava, dekleta se torej primerja z medijsko podobo idealnih teles. Šana opozori na modo: »Kamorkoli se obrnem imajo dekleta razgaljen pas, odkrit hrbet, nekatere pa celo svetlikajoč kamenček v popku. Moda za znoret, če imaš postavo za to. Jaz je nimam, sem iskrena do svojega pasu.« (Prav tam: 38.) Jasno predstavo o telesih, ki jih želi modni svet, dobimo na modni reviji, na kateri nastopi tudi Beba: »Bebina anoreksična postava vzbuja med komisijo [...] navdušenje. Biti suh, še bolj suh, biti izmozgan, je adut uspeha, vidim.« (Prav tam: 83.) Čeprav so dekleta pogosto skeptična do podob, ki jih vidijo v medijih, vseeno težijo k njim. Po neuspelem poizkusu dosega vitkega stasa pa sledi še večje razočaranje in nezadovoljstvo s samim seboj.

Okolica motnje hranjena zelo težko prepozna, pogosto šele takrat, ko je zdravstveno stanje že kritično. Tako tudi Šanina oče in babica nista prepoznala simptomov, kljub temu da jima je v nekem prepiru sama povedala, da je in nato bruha. Oseba, ki ima težave, težko sama poišče pomoč. »Večina pacientov sebe ne vidi kot bolnika in svojega prehranjevanja ne kot problematičnega, razen v primeru, ko so že življenjsko ogroženi.« (Sternad 2001: 66.) Šano kri v slini prestraši, vendar ne dovolj, da bi prenehala z izzvanim bruhanjem, šele po Bebini smrti, ki jo neskončno prizadene, se dokončno odloči, da bo odšla na zdravljenje. Prijateljica Maja nikoli ne izve, s kakšnimi problemi se je spopadala Beba, saj se je razkrila le Šani, da bi ji pomagala, ko je spoznala, da gre po njenih stopinjah pogube. Ker sebi ni mogla pomagati, je skušala vsaj Šani. Ko bolnik sprevidi, da ima težave in jih želi premagati, je to šele začetek trnove poti, ki ga čaka, če želi ozdraveti. Podpora in ljubezen družine je tista, ki lahko najbolj pomaga pri izboljšanju stanja, zato je »potrebno pridobiti vse družinske člane in jim pojasniti, da je nizka telesna teža samo zunanji odraz globljih psihičnih stisk« (Prav tam: 66). Motnje hranjenja se lahko zdravi le, če se najde vzroke njihovega nastanka.

3.2 Cvetka Bevc: *Škampi v glavi*

Protagonistka romana je petnajstletna gimnazijka Lara Vajs, ki si želi postati klovnesa. Je zelo spretno, vedoželjno in inteligentno dekle. Resnica o poreklu in materina bolezen jo pripeljeta do tega, da začne s samopoškodovanjem (rezanjem). »Svet britvic« ji z namenom, da postaneta krvni sestri, predstavi prijateljica Tisa. Poleg Tise pa Larino prijateljsko družčino sestavljajo še Damir, Gaja in Pigs. Skupaj hodijo po zanimivi, a tudi naporni poti odraščanja. Doživljajo prve ljubezni, šolske uspehe in neuspehe, družinske probleme, zabave, počitnice na morju itd. Z največjimi težavami v družini se sooča Lara, vendar lahko iz konca romana sklepamo, da se bo vse srečno razrešilo. *Škampe v glavi* bi prav tako lahko označili kot socialno-psihološki roman. Avtorica, Cvetka Bevc, v romanu predstavi teme, kot so: samouničevanje, soočanje z boleznijo in smrtjo bližnjega, zaljubljenost, napeti družinski odnosi itd.

Petnajstletnica Lara živi v na videz urejeni družini, vendar ni vse tako lepo, kot se zdi navzven. V družini se ne dotikajo, objemi veljajo za neolikanost, čustev ne kažejo. Odnosi med družinskimi člani so hladni, oče je nesproščen v odnosu do hčere, pri vzgoji si pomaga z vzgojnimi priročniki za pubertetnike, kar seveda ni napačno, vendar je potreben tudi pristen odnos do otroka, česar pa očitno Hermann (oče) ni zmožen. Na nesproščen odnos opozarja že Larino poimenovanje očeta, saj mu pravi oč in manjkajoča črka kaže na nek notranji manko v njunem odnosu. Tudi Hilda (mati) ni človek, ki bi znal kazati čustva, se odkrito pogovoriti s hčerjo in razčistiti probleme. Tega ni nikoli počela, zato ji tudi potem, ko to želi, ne uspe, saj se Lara norčuje in otežuje razkritje skrivnosti. Larina teta Gizi je Hermannu pogosto očitala togost v odnosu do hčere, vendar on svoje (včasih prestrogo) ravnanje zagovarja z odgovornostjo do otroka, »večja odgovornost je, če vzgajaš tujega otroka, kot če vzgajaš svojega« (Bevc 2010: 59). Večkrat je poskušala pregovoriti brata in svakinjo, naj Lari razkrijeta, da je posvojena, saj so travme, ki jih povzročajo zamolčane skrivnosti, lahko zelo velike. »[S] skrivnostmi v sebi se ne da živeti. Silijo skozi kožo, ustavljajo zapiranje vek, ukrivljajo ustne koticke. Zaustavljajo korake. Besede. Smeh. Jok. Kot Damoklejev meč visijo skrivnosti nad Laro.« (Prav tam: 25.) Ko meč Laro zadene, ona ni pripravljena nanj in posledice so hude.

Lara se pred težavami zavaruje tako, da se obda s kovinskim oklepom: »Obdana sem s kovino. Hladno. Gladko. Ker če bi bila koža, bi bila ves čas naježena. Ker če bi bila koža, bi me skelela. Bila bi umazana od vsega tistega, s čimer jo je oblepil tisti dohtar.« (Prav tam:

102.) Notranje (duševne) bolečine pa premaga tako, da si zada telesne, in tako pozabi na ranjeno dušo. »Samopoškodbeno vedenje je namerno povzročanje poškodb, ki so usmerjene na lastno telo. Med najpogostejše oblike takega vedenja sodijo vreznine z ostrimi predmeti, tudi žigosanje, praskanje, zbadanje telesa, puljenje las, samozastrupitve ter različne druge oblike telesne poškodbe« (Konec Juričič 2006).² Samopoškodovanje je način, s katerim se samopoškodovanec spopada z bolečimi ali težko izrazljivimi čustvi oziroma jih na ta način lajša. Ko Tisa Lari pokaže s povoji zavite roke, se Lara prestraši, saj ni vedela za prijateljičino skrivnost. Tudi pri »krvnem obredu« jo je strah, zgrabi jo panika, a vseeno stori, kar želi prijateljica. Lara se tudi v paničnih trenutkih zaveda, da želi postati klovnesa, zato ne sme pregloboko zarezati, da si česa ne poškoduje. V naslednjem trenutku že bolj pozitivno razmišlja o rezanju, saj pravi: »Tele kožne odrgrnine ne bodo izrezale moje spretnosti. Hej, hej, povečale jo bodo. Ker bolečina zbistri glavo. Zategne živčne končiče. Ker pasje boli.« (Bevc 2010: 47.) Vendar se zmoti, zaradi pogostega rezanja roki nista več stabilni za žongliranje, ne more ju več obvladati, zato doživi poraz pred svojimi prijatelji.

Lara sprva doživlja Tisino čudaško početje kot nekaj neumnega, vendar jo potem resnica o materini bolezni in bioloških starših pripelje tako daleč, da se tudi sama odloči za povzročanje poškodb. Novico, da ima mama raka, izve od očeta zelo pozno, ko je materino zdravje že zelo šibko. Bolezen so namreč namerno skrivali, da bi jo obvarovali, vendar so ji s tem povzročili še več bolečin. Zloščena hiša Vajsovih je postala hiša strahov in skrivnosti. Drugi udarec Lari zada doktor Jesnik, ki ji razkrije, da je posvojena, njen biološki oče pa je prav on. Lara se sicer odzove zelo mirno, neprizadeto, pravi: »Mene že ne bo sesulo. Samo moja koža bo postala bleščeča kovina.« (Prav tam: 88.) To je samo obrambni mehanizem, zaradi katerega ne pokaže svojih resničnih čustev. Tega se je naučila doma, kjer je bilo kazanje čustev nekakšen tabu. V zavetju domačega doma, ko ni nikogar zraven, pa ne more več zdržati, napetost v telesu je premočna, vzame britvico in zareže, enkrat, dvakrat, trikrat. »Ja, svinjsko zaboli. Ker boli za vse tisto, kar bi me moralo boleti, pa me ne boli« (Prav tam: 105). Bolečina jo spomni, da vrezina obstaja, skupaj z njo pa obstaja tudi Lara, in to je pogost motiv za samopoškodovanje. Motivi so sicer različni:

»[M]ladostniki pogosto omenjajo, da se samopoškodujejo, da bi sprostili notranjo napetost, ki je iz različnih razlogov ne morejo več prenašati. Mnogi med njimi skušajo na ta način zbežati pred čustvi žalosti in praznine. Povzročanje bolečine lastnemu telesu jim daje občutek, da so živi in da se začutijo. Nekateri mladostniki so preplavljeni s čustvi jeze, ki se je ne upajo odkrito izraziti navzven, saj bi s tem

² Citat je vzet iz članka Milene B. Poklič Na ostrini noža, ki je bil objavljen 29. 9. 2006 v *Novem tedniku*.

izgubili naklonjenost bližnje osebe. Jezo, agresivnost, ki je namenjena drugemu, zato usmerijo vase.«
(Glomar Vodopivec 2006.)³

V zadnjem času pa mladostniki ne začnejo s samopoškodovanjem zaradi stiske, v kateri so se znašli, ampak ker je to preprosto moderno (*in*). »Gre za nekakšno modo, ki se je med mladostniki razrasla v zadnjem letu in pol in o kateri otroci veliko vedo, starši in strokovnjaki pa zelo malo.« (Veber Habjan 2006.)⁴ Zaradi želje biti *in* je s tovrstnim vedenjem začela tudi Tisa. Vendar posploševanje o samopoškodovanju ni priporočljivo, saj lahko zaradi prepričanja, da gre zgolj za modo, spregledamo marsikatero mlado bitje, ki je v stiski in potrebuje pomoč.

Inteligentno in zelo uspešno dekle, ki nima problemov s samopodobo, začne s poškodovanjem lastnega telesa. Njene težave ne izvirajo iz šolskega okolja kot pri velikem številu samopoškodovancev, pač pa iz družine. Pri Vajsovih je problem pomanjkanje komunikacije, nikoli se odkrito ne pogovarjajo o težavah, ki jih pestijo, o čustvih ipd. So precej zaprta in zadržana družina, starša želita hčer obvarovati pred bolečo resnico, tretja oseba (sicer biološki oče, vendar popoln tujec) Lari razkrije petnajst let staro skrivnost in njena starša se sploh ne pogovorita z njo o tem, kar je izvedela. Kako težko mora biti otroku oz. mladostniku, ki izve, da je celo njegovo življenje zlagano. Čisto sam je s svojo bolečino, nikogar nima, ki bi ga potolažil. Lara pravi: »Jaz imam samo petnajst let.« (Bevc 2010: 89.) S pomočjo prijateljev, ki jo zabavajo z raznimi prigodami, malo pozabi na težave, vendar kmalu doživi nov šok, izve, da je mama umrla. Z izgubo se postopoma spopada, sprva joka, nato postane otopela, vendar se sčasoma sprijazni. Hermann, ki ga je Lara začela klicati tatko (se zdi bolj pozitivno kot oče), se z njo ne pogovarja o materini smrti, kar zagotovo ni v redu, vendar človek pač ne more iz svoje kože. Pretresi, ki jih je doživela, pa ne vplivajo na njeno učno uspešnost, saj letnik konča z odliko.

Damir je sam odkril Larine brazgotine na roki, zato mu je morala razložiti, kaj počne. Njemu je tudi povedala resnico o starših (bioloških in nebioloških). Ko sta za samopoškodovanje izvedela tudi Hermann in biološki oče, sta vzela zadevo v svoje roke. Sklenila sta, da mora Lara odkriti vir svoje bolečine, zakopati kovinice (britvice) in stopiti na pot ozdravitve. S podporo dveh očetov in prijateljev ji bo najverjetneje uspelo.

³ Gl. op. 2.

⁴ Gl. op. 2.

3.3 Suzana Tratnik: *Ime mi je Damjan*

Roman *Ime mi je Damjan* je na meji mladinske književnosti in književnosti za odrasle. Alojzija Zupan Sosič ga obravnava kot nemladinski roman, prav tako ga dojema tudi avtorica Suzana Tratnik:

»Zelo me je presenetilo, da je Damjan uvrščen med mladinsko literaturo, čeprav je res, da nekako spada v kategorijo 'mladostniki in spolne zlorabe'. No, ja. Ko je knjiga enkrat objavljena, živi svoje življenje – bralci jo doživljajo drugače kot avtor, tisti, ki jo katalogizirajo, tudi. V bistvu je vseeno. Ampak jaz Damjana vedno vidim kot odraslega človeka. Pri tridesetih bo enak kot pri devetnajstih, nikamor se ne razvija.« (Tratnik 2004.)⁵

Zoltan Jan (2003: 181–190) ga analizira skupaj z drugimi mladinskimi romani. Tudi v mojem diplomskem delu ga bom obravnavala kot mladinski roman.

Roman je zgodba o Damjanovem odraščanju, spremenil si je ime, šele na koncu zgodbe pa izvemo, da se je rodil kot ženska. Neprestani prepiri s starši ga silijo, da veliko časa preživi zdoma, v gostilnah in raznih klubih, zaradi alkohola nato pogosto razbija in se pretepa. Okolica ga dojema kot bolnega, mati ga pošlje k psihiatru in na sestanke skupine za samopomoč, vendar nič ne pomaga, saj je Damjan normalen, kot pravi sam. V romanu ima pomembno vlogo tudi Nela, v katero se Damjan zaljubi, dokaz za njegova resnična čustva do nje je tudi dejstvo, da ji zaupa svoje pravo ime.

Sprememba imena sproži v Damjanovi okolici val opravljanj in zgražanj, vendar vzrok ni zgolj v samem imenu, ampak v spremembi spola. »V romanu *Ime mi je Damjan* je homoseksualnost osrednja tema, [...] spolna usmerjenost postane gojišče identitetnih zmed in kriz, ukvarjanje s spolno identiteto pa osrednja romaneskna os.« (Zupan Sosič 2005: 12.) Opravka imamo torej z mladostnikom, ki nima povsem jasne spolne identitete, ta pa je pomemben del posameznikove telesne samopodobe in samopodobe na splošno.⁶

»Spolna identiteta je niz predstav, ki jih ima posameznik o sebi kot pripadnik določenega spola, ter s tem povezani spolni vlogi. [O]blikovati se začne takrat, ko se začnemo zavedati lastnega spola, se pravi že v otroštvu. Ponavadi je razložena kot "naravno dejstvo". Se pravi, da obstajata le dva spola in posledično lahko imamo identiteto enega ali drugega spola. Ker pri oblikovanju oziroma razvoju spolne identitete ni pomembna le biološka determiniranost, ampak je bistven predvsem družbeni vpliv, lahko s to identiteto nastanejo težave.« (Celija 2009: 14.)

⁵ Citat je vzet iz pogovora Suzane Tratnik in Vide Voglar, ki je bil objavljen v tretji številki revije *Mentor* 2004.

⁶ Kot sem zapisala že v teoretičnem uvodu, različni psihologi uporabljajo različna poimenovanja za samopodobo. V diplomskem delu uporabljam izraz samopodoba, razen v besednih zvezah spolna identiteta in kriza identitete, ker sta ta dva izraza veliko bolj pogosta kot pa npr. spolna samopodoba in kriza samopodobe.

Na Damjana je imela velik vpliv družina in napeti odnosi s starši, kar izvemo iz njegove pripovedi: »[S] fotrom sva imela strašno napete odnose, jaz ga tam nekje od srednje šole naprej nisem več prenašal in kar tresel sem se, ko sem slišal, da se odpirajo garažna vrata, to je namreč pomenilo, da je prišel domov.« (Tratnik 2001: 13.) Vsakič, ko se Damjan spomni na očeta, čuti v želodcu kepo in stemni se mu pred očmi. Ta dva znaka jasno simbolizirata, da je v odnosu oče – sin nekaj hudo narobe. Sestri reče: »Ti ne veš, kaj mi je foter naredil!« (Prav tam: 53), zato z očetom ne more živeti. Sovraštvo do očeta ima korenine globoko v preteklosti, vendar Damjan ne pove, kaj točno se je zgodilo, zato lahko le predvidevamo, da je morda prišlo do incesta; »Po tistem, kar sem doživljal v otroštvu, se v njegovi bližini nikoli več nisem počutil dobro.« (Prav tam: 130.) Ko je bil Damjan mala Vesna, ga je imel oče najraje, skupaj sta preživela veliko časa. Ker je bil ubogljiva deklica, sta se odlično razumela. V času odraščanja se je Damjan več družil z bratom in sestro, z očetom je prebil vse manj časa, začel je tudi razmišljati s svojo glavo. Vse to je povzročilo drugačen, negativen odnos očeta do sina (oz. Vesne).

Tudi odnos med materjo in Damjanom ni najboljši. Damjan ji očita, da se ni nikoli postavila na njegovo stran, kot otroka ga ni zaščitila pred očetom. Le enkrat, ko sta se z očetom grdo sprla, je mama posredovala v Damjanovo korist, rekla je: »Prosim te, rotim te, ne naredi tega, saj ni vreden!« (Prav tam: 17.) To je Damjanu veliko pomenilo, ker so ga sicer vedno krivili za vse težave v hiši. Damjana najbolj boli to, da ga niti malo ne razumejo, »[p]sihične bolečine so najhujše« (Prav tam: 105). Družinski člani ne komunicirajo veliko, razen kadar se prepirajo, Damjana se niti niso trudili sprejeti, bolj kot počutje lastnega sina oz. brata jih je namreč skrbel odziv družbe, saj je Damjan na vsakem koraku doživel neodobravanje, ker je izbral lastno, nekonvencionalno, Damjanovo pot. Iz njegovih besed lahko razberemo, da ga negativen odziv drugih nanj ne prizadene preveč, moti ga le neprestano opravljanje. »Nimam pojma, kaj si ljudje mislijo o meni, ko me vidijo in slišijo, a jaz se počutim normalno. Nič se ne delam in se ne preoblačim, jaz sem pač takšen skoraj od rojstva.« (Prav tam: 68.) V romanu se kar na nekaj mestih pojavlja Damjanovo zatrjevanje, da je normalen, da hoče ostali normalen, da se normalno počuti. Vendar v očeh heteroseksualne družbe ne bo nikoli normalen, saj kriterije normalnosti določa prav ona.

Damjan se z nesprejemanjem okolice spopada na zelo nasilen način. Sam sicer ne išče preprirov, vendar če mu kdo neprestano »teži in naklada«, pravi: »[P]ostanem tako zajeban in podel in nobenemu ne privoščim, da bi mi takrat prišel na mino.« (Prav tam: 112.) V takih trenutkih izgubi kontrolo nad seboj in se ne more obvladati. »Damjanov pasivni odpor,

izražen v uporniški samouničevalnosti, preberemo kot implicitno kritiko patološko sprevrženih medosebnih odnosov, [ki jih povzroča] heteroseksualna družba. [...] S svojimi heteronormativnimi represijami sproža sovraštvo do spolnih manjšin, hkrati pa povzroča tudi v okviru njih samih nelagodnost, odpor in sram pred enakočutečimi.« (Zupan Sosič 2005: 13.) Ker je Damjan po svojem biološkem spolu ženska in ima seksualne odnose z ženskami, bi ga lahko prištevali k lezbijkam, vendar se on z njimi ne identificira. »Res ne vem, kaj je tem lezbijkam, kaj, hudiča, se grejo. Jaz že nisem takšen, [...] ne maram odvečnih zapletov. Jaz se počutim normalno.« (Tratnik 2001: 109.) Čeprav Damjan veliko premišljuje o svojem življenju, ki si ga mora urediti (»Premišljeval sem o lezbijkah. O sebi, moj bog. O tem, da si le moram počasi urediti svoj lajf. Če hočem ostati normalen.« (Prav tam: 114.)), drugim o sebi noče govoriti. Šele na polovici romana se razkrije njegova spolna identiteta, vendar se sam ne opredeli, izvemo zgolj to, da je bil rojen kot ženska, čuti kot moški in ima razmerja z ženskami.

»Spolna identiteta (družbeni spol) [...] je konstrukt, torej ni le vzročna posledica biološkega spola.« (Zupan Sosič 2006: 273–274.) Razlogi za Damjanovo nejasno spolno identiteto se skrivajo v travmatični preteklosti, napetem odnosu z očetom, pomanjkanju komunikacije v družini, nesprejetju njegove odločitve, obtoževanju in sramovanju s strani družinskih članov ter širše družbe. Kot otrok je bil zapostavljen ter ni imel ljubečega in razumevajočega okolja, v katerem bi se lahko normalno razvijal. V času odraščanja je nato zaradi drugačnega razumevanja lastnega spola doživljal še večje nesprejemanje, ki mu ni omogočalo oblikovati pozitivne samopodobe. Napadalnost je le obrambni mehanizem, s katerim se je obdal, da bi se zaščitil pred očetom in ostalimi posamezniki, ki se skušajo vtikati v njegovo življenje.

3.4 Lenart Zajc: *5 do 12*

V jeans romanu *5 do 12* je v središče postavljen gimnazijec Jaka, ki je član skinov (obritoglavcev). S pogostimi nasilnimi obračuni potrjuje stereotipe o pretepaških skinheadih. Poleg teh v romanu zasledimo še druge skupine, npr. šminkerje, hipije, pankerje, med katerimi pogosto prihaja do preprirov in pretepov. Zaradi nasilnih izpadov in zoperstavljanja profesorjem ima Jaka težave v šoli, zato se tik pred koncem pouka izpiše. Z discipliniranim učenjem in zanemarjanjem zabav izpite konča še preden sošolci zaključijo četrti letnik. V času odraščanja Jaka stopa tudi v različna ljubezenska razmerja, najpomembnejši sta zvezi z Leo in Vanjo.

Protagonist Jaka je pripadnik skupine skinheadov. »Skinhead gibanje izhaja iz angleških delavskih četrti, del gibanja in stil pa so pozneje prevzela neonacistična gibanja, zato je prav stil oblačenja (podvihane hlače, naramnice, bomber jakne, obrite glave, bulerji ...) tisti, zaradi katerega predvsem laiki vse skinheade mečejo v isti koš.« (Kropej 2007: 40.) Poleg tega je Jaka po prepričanju tudi anarhist, verjame, da je vsak človek odgovoren samo sam sebi (svojim prepričanjem) oz. še bogu (če verjame vanj), ne pa drugim ljudem.

»Pojem anarhija izvira iz grščine in pomeni brezvladje, v filozofskem smislu pa označuje družbo brez oblasti in vseh oblik prisile, ki temelji na pravici, enakosti in medsebojnem sodelovanju svobodnih posameznikov. Anarhisti hočejo: ukinitve vlade in vsake oblasti, ki deluje po načelih prisile in svojo voljo vsiljuje drugim. Svobodno družbo enakopravnih posameznikov, ki bo temeljila na medsebojnem sodelovanju, ne pa na principu ukazujoče oblasti in poslušnih državljanov. Odpravo zasebne lastnine, zemlje, surovin in delovnih sredstev, s katerimi lastniki izkoriščajo delo drugih.« (Slovenski anarhistični portal.)

Jaka zaradi videza neprestano sprašujejo, ali je skinhead, in ta vprašanja o njegovi osebni identiteti ga zelo motijo. Na prvi pogled se zdi, da je osebnostno zelo močen, samozavesten in samozadosten, saj pravi: »Edin človek brez kerga ne morem, sem j'st sam. To, de pa brez enga ne moreš, so sam izgovori za samousmilejne.« (Zajc 1998: 31.) Prav tako se ni pripravljen nikomur podrejati: »Pred nikomer se novm upogibu in za nbenim se novm skrivu.« (Prav tam: 182.) Njegova velika samozavest najverjetneje izhaja iz strahu, ki ga čutijo drugi, ko vidijo njegovo pojavo. Samozavest mu še naraste v trenutkih, ko je obdan s svojimi prijatelji. Skupaj se spravljajo na druge, ker jih moti njihov stil oblačenja, frizura ali pa zgolj zaradi dolgčasa. »Jaka [...] si je našel drugačno zabavo. Tipa, ki je stal kakšen meter pred njim, je od zadaj tolkel po glavi. [...] To je nekajkrat ponovil, dokler človek ni opazil roke, ki ga je tepla. Jezno mu je zažugal in s tem dosegel le to, da ga je Jaka še enkrat treščil, tokrat v obraz.« (Prav tam:

126–127.) Zaradi prijateljev lahko mladostnik v napetih situacijah čuti pritisk, saj od njega pričakujejo določeno ravnanje, ki ni nujno v skladu z njegovimi moralnimi načeli. Tudi Jaka je doživel podobno situacijo: mladenič, ki so ga topli, »je proseče pogledal Jaka. Temu se je za trenutek zasmilil, zato mu je podal roko, da bi mu pomagal na noge. Skoraj istočasno, ko je prijel njegovo dlan, pa se je zavedel svoje slabosti. Da ostali te šibkosti ne bi opazili, ga je z levico treščil v sredino obraza« (Prav tam: 127). Razkriti svoj čut za sočloveka pred prijatelji, pri katerih pridobiš ugled zgolj z močjo in nasilnim vedenjem, je lahko res pogubno, zato si tega Jaka ni mogel privoščiti, raje je naredil to, kar so od njega pričakovali, in tako izpadel kot velik »frajer«.

Če moški del prijateljev bolj slabo vpliva na Jaka, ker spodbuja agresijo v njem, pa delujejo dekleta nekoliko bolj pomirjajoče. S prebujanjem ljubezenskih čustev se njegova energija usmerja predvsem na ljubljeno osebo. Najprej je to Lea, v katero se noro zaljubi, vendar ima ona žal fanta in zato njuna zveza ni mogoča. Zaradi nje je bil Jaka depresiven: »Naj se je v času, ki je minil, odkar sta se razšla, še tako trudil ne misliti na njo, mu ni pomagalo. Iz ure v uro jo je bolj pogrešal. To pogrešanje ga je spravljal ob pamet. Bilo mu je, da bi se zjokal.« (Prav tam: 67.) Ko pretepe Leinega fanta, spozna, da jo je dokončno izgubil, in tudi takrat bi se razjokal, če ga ne bi bilo sram, saj se to za takšnega »dedca« ne spodobi. Jaki je torej zelo pomembno mnenje prijateljev in širše družbe. Svojo prepoznavnost gradi na pretepih in neustrašnosti, kar je za moškega veliko bolj sprejemljivo, kot pa npr. izražanje (nežnih) čustev. Le prijateljica Vanja ga vidi jokati. Ko Jaka Leo nekoliko preboli, spozna, da je ves čas čutil nekaj do Vanje, čeprav si tega ni priznal. Na koncu postaneta par. Jaka zaradi ljubezni spremeni svoje mišljenje o samozadostnosti: »Ob tem, ko je privijal Vanjo k sebi, je občutil pripadnost nekomu, oziroma bolje, čutil je odgovornost do nekoga, čutil je, da je Vanja popolnoma njegova, ranljiva in odvisna od njega, kakor je sam čutil, da je odvisen od nje.« (Prav tam: 275.)

Pomemben trenutek v Jakovem življenju je izpis iz šole (to je moral storiti, sicer bi bil izključen). Neuspeh v gimnaziji in ljubezenske težave vplivajo na njegovo krizo identitete. Pripadnost subkulturi skinheadov se mu ne zdi več smiselna, zato na že stokrat slišano vprašanje, ali je skinhead, odgovori: »Ne. Mogoče, sem biv še pred dvema mesecema zagrizen skinhed, zdej pa ne vem več, kva sem, verjeten n'č.« (Prav tam: 203.) Kriza identitete se pojavi v obdobju mladostništva, ko se mora začeti posameznik bolj odgovorno spopadati s težavami. Ko se je pripravljaj na izpite, ni imel časa razmišljati o sebi, pred seboj je imel jasen cilj, zaključiti letnik. Po dosegu zelenega pa je začutil ogromno praznino. »[N]aenkrat ni imel

pred seboj nobenega cilja, ki bi bil odvisen od njega samega. Nobenih načrtov ni bilo več. Prvič v življenju je občutil strah pred prihodnostjo.« (Prav tam: 238.) Poleg občutka strahu je doživljal tudi občutek samote, ki sta ga je potem z Vanjo uspešno premagala. »Zdaj se je še bolj otesel strahu pred skupno prihodnostjo. Zavedel se je, da je bil njun življenjski krog sklenjen že zdavnaj, takrat, ko jo je spoznal.« (Prav tam: 280.)

V romanu 5 *do 12* sta Jakova starša zelo redko omenjena. Na začetku sta predstavljena kot zelo zaposlena: »[M]ama je bila službeno odsotna, oče pa je imel vedno preveč dela s svojimi opravki in službo, da bi imel čas zanj.« (Prav tam: 9.) Nad sinom nimata velike moči, saj se obnaša, kot da je odrasel, in onadva sta to sprejela. Oče posreduje zgolj v kriznih situacijah, sicer se v vzgojo ne vtika preveč. Mama je bolj zaskrbljena zaradi sinovih zabav in pijančevanja. Ko izvesta novico, da se je sin izpisal iz šole, sta šokirana, vendar se pomirita, ko jima razkrije svoj načrt. Zdi se mi, da mu po eni strani puščata preveč svobode. Res je, da je že skoraj odrasel, vendar še vedno ni povsem samostojen in njegovo vedenje je bilo v preteklosti pogosto problematično. Po drugi strani pa mu s svojim nevmešavanjem omogočata, da sam sprejema odločitve in prevzame tudi odgovornost zanje ter se tako razvija v samostojnega človeka.

Jaka ima tudi zanimivo željo, ki je hkrati njegova najsilovitejša paranoja, to je srečanje z utopljenecem, »ki mu pooseblja najnižji nivo bivanja in najpristnejšo sopotnico.« (Lutman 1999: 327.) Vedno, kadar je šel mimo reke, si je želel, da bi videl kakšnega utopljenca, »preprosto zato, da bi videl, ali je sposoben prenesti pogled nanj. Soočenje z utopljenecem se mu je zdelo kot nekakšen zrelostni preizkus oziroma še bolj kot preizkus moškosti.« (Zajc 1998: 16.) Ko Jaka končno doživi srečanje z njim, se pomiri, čuti se izpopolnjenega, spozna, da v življenju zelo težko prepoznaš, kaj je v danem trenutku prav in kaj narobe, šele sčasoma se pokaže, vendar za človeka, ki ga imaš rad, »je vse, kar storiš, zanj prav« (Prav tam: 279).

4 Sklep

Namen diplomskega dela je bil predstaviti problem samopodobe pri mladostnikih v štirih realističnih mladinskih romanih. Pri vsakem romanu sem se soočala z drugim vidikom, ki sem ga tudi podrobneje raziskala. V teoretičnem uvodu sem izpostavila, da na razmišljanje o sebi vplivajo različni dejavniki, predvsem družina, vrstniki in mediji. Ugotovila sem, da to drži tudi za analizirane romane, vendar ti dejavniki niso povsod prisotni v enaki meri.

V romanu *Punčka v ogledalu* sem raziskovala motnje hranjenja, predvsem bulimijo in anoreksijo. Dekleta, ki obolevajo za tema dvema motnjama, imajo izkrivljeno predstavo o sebi in negativno samopodobo. Na oblikovanje le-te je vplivalo v obravnavanem romanu zavračanje vrstnikov, želja po ugajanju materi, babičino nesprejemanje in opazke o teži, neizpolnjene sanje o poklicni karieri ter vitka dekleta v medijih.

V drugem romanu (*Škampi v glavi*) protagonistka nima negativne samopodobe, so pa družinske skrivnosti povzročile bolečine, ki jih je lahko prenesla le z zadajanjem telesnih bolečin, kar je tudi glavni problem dela. Zaradi hladnih odnosov, neizražanja čustev, zapiranja vase in pomanjkanja pogovora Lara ni znala preko težav drugače, kot da je napetost in bolečino v sebi nadomestila s telesno bolečino. V tem romanu mediji in vrstniki nimajo veliko vpliva, morda le v tej meri, da Laro seznani s samopoškodovanjem.

V *Ime mi je Damjan* se mladostnik sooča z oblikovanjem spolne identitete. Kot ženska rojen, vendar kot moški čuteč posameznik ni sprejet niti v družini niti v družbi. Nerazumevanje in zavračanje povzročata v Damjanu psihične bolečine, saj se sam počuti normalno in želi, da bi ga tudi drugi tako sprejeli. Tem trem romanom je skupen vpliv družine na mladostnikove težave v zvezi s samopodobo.

Pri zadnjem analiziranem romanu, ki se od prejšnjih razlikuje tudi žanrsko, imamo opravka z uporniškimi mladostnikom (v tej točki je podoben Damjanu), ki pripada skupini skinheadov, vendar ga nenehne zabave, razbijanje, pretepi ipd. ne izpolnjujejo več, zato doživi krizo identitete. Najpomembnejši vpliv na protagonista Jaka imajo vrstniki, ki od njega zahtevajo določeno vedenje, značilno za njihovo skupino. Krizo razreši ljubezen in spoznanje, da kot človeško bitje potrebuje nekoga, ki mu pripada. Med mladostniki, s katerimi sem se ukvarjala, bi težko iskala večje vzporednice, saj se vsak sooča z drugimi problemi, ki pa imajo podoben izvor oz. vplive nanje.

5 Povzetek

V diplomskem delu sem se ukvarjala z mladostnikovo samopodobo v sodobnem slovenskem mladinskem romanu. Analizirala sem štiri realistične romane, od tega sodijo trije (*Punčka v ogledalu*, *Škampi v glavi*, *Ime mi je Damjan*) med socialno-psihološke romane, *5 do 12* pa med jeans romane. Mladostniki v romanih se v času odraščanja veliko ukvarjajo s samim seboj in spreminjajo predstavo o sebi. Na to imajo največji vpliv družina, vrstniki in mediji, vendar ne v vseh romanih v enaki meri. V *Punčki v ogledalu* dekleti zbolita za anoreksijo in bulimijo. Njuna samopodoba je negativna zaradi nesprejemanja vrstnikov in družine ter vitkih podob deklet v medijih. *Škampi v glavi* prikazuje, kakšne bolečine povzročajo zamolčane družinske skrivnosti. Petnajstletnice starši niso naučili odprtosti in izražanja čustev, zato se Lara zapira vase in skuša notranjo bolečino premagati s telesno. Damjan pa se v romanu *Ime mi je Damjan* sooča z oblikovanjem spolne identitete. Ker je bil rojen kot ženska, čuti pa kot moški, doživlja zavračanje v družini in družbi. Sam se počuti normalno in želi, da bi ga tudi drugi sprejeli. V romanu *5 do 12* je v ospredju uporniški skinhead, ki doživi identitetno zmedo in ne ve več, kam spada. Zmedo reši s pomočjo ljubezni in pripadnosti ljubljeni. Protagonisti se v romanih spopadajo z različnimi težavami, vse pa se tičejo psihičnega konstrukta, ki sem ga v diplomskem delu poimenovala (po Darji Kobal) samopodoba.

6 Viri

Cvetka Bevc, 2010: *Škampi v glavi*. Novo mesto: Goga (zbirka Lunapark).

Marinka Fritz - Kunc, 2003: *Punčka v ogledalu*. Ljubljana: Karantanija (zbirka Najhit).

Suzana Tratnik, 2001: *Ime mi je Damjan*. Ljubljana: ŠKUC (zbirka Lambda).

Lenart Zajc, 1998: *5 do 12h*. Ljubljana: Mladinska knjiga (zbirka Prvenci).

7 Literatura

Andrea Celija, 2009: *Spolna identiteta v filmih Pedra Almodóvarja*: diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Dostopno tudi na: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/celija-andrea.pdf>. (Dostop 5. 9. 2012.)

Dragica Haramija, 2003: Žanri slovenskega mladinskega realističnega romana. *Slovenski roman. Obdobja* 21. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 171–180.

Dragica Haramija, 2005: Pregled sodobne slovenske mladinske proze. *JiS*, 50/3–4. 27–36.

Zoltan Jan, 2003: Lik mladostnika v nekaterih novejših slovenskih romanih. *Slovenski roman. Obdobja* 21. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 181–190.

Darja Kobal, 2000: *Temeljni vidiki samopodobe*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Monika Kropelj, 2007: *Politični grafiti na slovenskem*: diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Dostopno tudi na: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/kropelj-monika.pdf>. (Dostop 5. 9. 2012.)

Metka Kuhar, 2004: *V imenu lepote: družbena konstrukcija telesne samopodobe*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Andrej Lutman, 1999: Iz otroka v moža. Lenart Zajc: *5 do 12. Sodobnost*, 47/3–4. 326–327.

Karmen Pevc, 2007: *Ustvarjanje samopodobe*: diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Dostopno tudi na: <http://www.pedagogika-andragogika.com/files/diplome/2007/2007-Pevc-Karmen.pdf>. (Dostop 5. 9. 2012.)

Milena B. Poklič, 2006: Na ostrini noža. *Novi tednik*, 29. 9. 2006. Dostopno na: http://www.novitednik.com/ne_prezrite.php?id=522&m=9&l=2006. (Dostop 5. 9. 2012.)

Slovenski anarhistični portal. Dostopno na: <http://www.ruleless.com/portal/default.php>. (Dostop 5. 9. 2012.)

Dragica Marta Sternad, 2001: *Motnje hranjenja: od besed, ki ranijo k besedam, ki celijo*. Ljubljana: samozal.

Vida Voglar, 2004: Suzana Tratnik: 'Zanimajo me ponesrečene zgodbe'. *Mentor* 3. 44–51. Dostopno tudi na: http://www.ljudmila.org/~tratniksu/intervju_Voglar.htm. (Dostop 5. 9. 2012.)

Alojzija Zupan Sosič, 2005: Homoerotika v najnovejšem slovenskem romanu. *JiS*, 50/3–4. 5–16.

Alojzija Zupan Sosič, 2006: *Robovi mreže, robovi jaza: Sodobni slovenski roman*. Maribor: Litera.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 21. septembra 2012

Sara Starič